

Lustres de Inverno

Fernando M. Vilanova

Nas pedras e nas cousas, nos muros, nos lugares, nos nomes... dormen en silencio as historias nunca redimidas. Alí están esperando que se descubran, as tristuras e as felicidades, as ilusións e os fracasos, no particular e tamén no colectivo. Hai unha aura de amor á terra en cada un que nos acompaña e anima, e só de nós depende poñela a traballar e descubrir. A perspectiva ábrese inmensa. E non hai mellor recurso para un sólido presente que estimar o exemplo que o pasado ensina.

Hai historias que comezan a tomar forma dun xeito casual, sen apean pretendelo, como aquela mañá de finais de febreiro clara e sen unha nube, aínda que fría. Eran días que o nordés facía escampar a chuvia de días anteriores, e presentíase que a parte mais escura do inverno ía marchando. En cada volta, ulía xa a primavera, sendo frecuente que en días así visitáramos a aldea, disfrutar porén desa bonanza, pois a aldea con sol e algo especial; diríamos que talvez pouco haxa mais fermoso. A natureza redebúxase coa luz, as corredoiras límpanse de charcas e lamas, e cóntanse ao lonxe as follas das árbores polo nidio da atmosfera.

Na aldea concertábase cos parentes prolongando o xantar ata as cinco da tarde, e, entre cafés, partillabamos do lecer das conversas de

hoxe e onte. Volver á tribo era sempre agradábel en calquera caso, así cada camiño, cada pedra ou carballo que permanecían de testemuñas mudas das nosas historias, eran elementos cargados de vida que relanzaban a memoria, baixo a prolongada sombra dos muros da vella casa.

Erguín cedo aquela mañá e convidaime a airear saudabelmente. A historia, casual, sen busca-la, empezou aí. Dende rapaz, valoraba a relación coa natureza en días claros, percibindo de preto os seus sinais en cada momento. Todo se cargaba de enerxía co sol por diante, agromando a vida ao alcance das mans. Cantaban os paxaros, ladraban os cans ao lonxe, e tamén muaba algunha vaca nos prados que aínda madrugaran mais ca mín. Gustaba ver como os regueiros, agora escorrentaban auga

enchendo de cantinela os camiños; as sombrizas e húmidas corredoiras ou as carballeiras coas follas espalladas polo chan; en fin, ese universo que hai que vivilo ciclicamente dende neno para entender o seu significado. Porén no meu paseo, un, sobre a enferruxada máquina que compartía esa bonanza, eramos unha soa cousa.

Soía escoitarse que a paisaxe e o clima son os elementos que máis contribúen á configuración do noso carácter. Contra do clima non podemos actuar, pero contra da paisaxe si. No meu devalar reflexionaba sobre estas cousas e lembraba as múltiples agresións que tanta beleza sufría cada día impunemente. Agora estaba diante do meu ambiente natural, cómplice a cada paso, aquel que formaba comigo unha continuidade e non me evadía dos seus problemas.

Así avanzaba entre os vellos camiños, deixando atrás canastros empoleirados nos resíos, cruceiros sacralizados no tempo, e tamén, aquel vello pazo. O pedaleo a modíño cobizaba praceres coa mirada. O rostro cara aquela frescura matinal compraciame cunhas bágoas que escorregaban meixela abaixo pola miña cara.

Achegueime ao Chan da Vrea, máxica encrucillada inzada de carballos e coroada polo seu vetusto cruceiro. Alí tomei a primeira decisión chave para miña historia. Cara a esquerda tiña alternativa ao norte, a Mirón

e todo o encanado val do Almofrei con eucaliptos e valgadas no seu devalar ata Vorela. Era unha opción doada, mais aquela mañá tivera un presentimento, e asumín unha variante cara o sureste, apreciando o valor do sol matinal e fuxindo do sombrizo. Tomei de fronte, abríndome á novidade e subín con algún esforzo ata o alto das Cerqueiras chegando a chaira que precedía as abas do monte. O camiño de terra descendía perpendicular ao horizonte aberto á inmensidade do val do Verdugo, alá, moi no fondo.

Foi entón cando lembrei unha conversa dalgúns meses atrás entre os meus colegas roteiros. Faláranme, dun xeito moi impreciso, duns casais abandonados ao pé do San Vicente, entrando por Buchabade...que fora para eles unha grande descuberta. O San Vicente era o río do fondo do noso val, ben coñecido polos troiteiros que, facendo meandros entre prados, remataba acolá no seu pai Verdugo. Lembrei cousas que falaran pero non precisei máis ánimos. Calculei o tempo que tiña por diante e como era cedo non dubidei; o lugar prometía e con el, a miña historia nacía.

Segundo lles escoitara, tratábase duns casais ruinosos situados no esteiro do río e elevados sobre un outeiro baixando por Riboi. Visto así non parecía nada especial, pero alentaba en min os detalles que deran da beleza do lugar e da singularidade dalgúns construcións medio en pé, de cantería, e, sempre segundo eles, a aura de misterio que escondía a súa memoria, fóra do mundo había non moito tempo. Sumando todo, a miña curiosidade alertábase, xa que non era fácil, atopar algo que fora novidoso a tempo de hoxe, ou cando menos suxerente e accesible. Logo de subir as primeiras costas, enfoqueei val abaixo. Parecía que a ferruxenta máquina coñecía o camiño como unha besta vella, ou ben entendía plenamente os meus desexos.

... Tratábase duns casais ruinosos... no esteiro do río... FV

Discorreu este descenso pola ladeira do Pedamúa paralela a parte libre do "cierre". O "cierre" marcaba o linde da repoboación forestal co monte libre comunal e o meu camiño era unha estrada asfaltada sobre un vello trazado que unía as aldeas baixas cos muíños de Cotobade. A caída facíase cada vez mais rápida xa que o desnivel aumentaba en cada metro. Logo o meu roteiro foi acougando para descansar nunha chaira inzada de curvas ata chegar a unha capela grande que anunciaba a desviación a Buchabade. Era todo o que recordaba da conversa imprecisa sobre a visita comentada polos meus colegas. Estaba xa case no fondo do val e foi un traxecto curto de tempo e esforzo, xa que baixar sempre foi máis doado que subir.

Recollín auga nunha fonte onde unha muller cun pano negro na cabeza clarexaba a roupa no lavadoiro. O sol non facía estragos pero si o pedaleo seguido. Saudei cuns 'bos días', e comecei a refrescar na cristalina auga. A muller non tardou en dirixirse a mín:

- Bos días; ben bos están logo de tanta choiva...- A muller fixo unha pausa prolongada e seguiu batendo a roupa contra a pedra que lle servía de lavadoiro, para proseguir. - e logo, andamos dando un paseíño?...

Tras a miña entrecortada resposta, a muller deu paso á súa curiosidade desexosa de coñecer máis sobre mín. Era o normal sempre nas aldeas ante o descoñecido. Contestei a todo, e ao pronto acabamos sendo de común. Soía pasar nestes casos que apareceran coñecidos, con compadres e parentes polo medio.

- Coa túa avoa moitas veces teño eu estado na feira de Caldas...- falou entrecortada sen perder a vista do seu traballo. Respondín cun sorriso cómplice e de seguido pregunteille:

- Falando de todo un pouco, para ir ata o río por onde podo coller?...

- Todo por aí dereitiño rapaz... pero ten coidado que esta cheo de auga, canto mais abaixo peor. Ademais o pasál está tamén cuberto. É ben difícil pasar...

- A verdade, eu quero ir a uns casais que me faloron, enriba do río...

-Bueno, pero iso non é cara abaixo é para a dereita, aínda tes unha tiradiña ata a ermida. E logo para que queres ir alí?, alí non che hai ninguén. Andou xente moi rara ala atrás...queres mercar unha casa -sorriu. -¡Véndoche a miña!, ja,ja,ja.. hai moitas mellores....

Voltaba de novo á conversa sobre os primeiros pasos, entre a desconfianza e a curiosidade e quixen darlle unha volta de naturalidade a todo.

- Non oh! , é simplemente un paseo. Faláronme de que hai unha vista ben bonita sobre o río. É só por enredar..

-Fálame do Conchido ala abaixo nos Foxos. Ves alá abaixo onde está parada aquela moto?, á dereita tes un camiño. Está ben ao primeiro, logo vai polo monte xa a peor, seguindo todo dereitiño cara o final pasando a ermida de San Vicente. Por alí si que non tes auga. Non tésp perda.

-Moitas grazas, e ata outra, asentín.

-Vaia con Dios...

Seguindo as súas indicacións, percorrín como dous quilómetros entre toxos monte abaixo sobre dun carreiro ben definido polas rodadas, con algunhas pedras e charcos da chuvia pasada, pero nada serio. O camiño foi entrando nunha especie de canón moi vertical seguindo o curso dun río enmarcado por carballedos altísimos vestidos de musgo, que espreguizaban cara o ceo, competindo entre si, buscando a luz. Case sorprendentemente cheguei diante das primeiras fincas dos casais ás que se accedía por un camiño que denotaba un pasado con certa clase.

Apareceu entón un chan empedrado por lousas moi gastadas con dúas ringleiras paralelas marcadas na pedra que acreditaban o paso dos carros cargados durante moitos invernos. O camiño ancheou moito encadrándose entre muros de cachotería e xa próximo aos casais, aquel cubriuse cunha alta parra de vides de troncos vellos e revirados. Imaxinalo cheo de follas e froitos era un exercicio de identidade co maxestoso. Gustei tanto do lugar que fiquei pasmado por un momento que pareceu eterno, sen poder racionalizar nada; internamente xa valoraba como un

acerto extraordinario a miña travesía, e a historia collía ingredientes de futuro.

Un portalón cincado moi vello pechábame o paso na fronte, e a primeira vista, pensei que chegara ao fin do traxecto xa que o camiño parecía morrer contra aquela entrada pintada cunha deteriorada cor de minio e rotulada en forxa con dúas iniciais. Apostei a miña enferruxada contra o muro, e xa a pé, observei que cara a esquerda unhas xestas invadían a extrema, ocultando un estreito paso que daba a un camiño empedrado de croios que descendía, como un milagre fosilizado no tempo; por el accedín nuns metros a unha pequena praza onde se axuntaban o resto dos casais como unha viliña pequena. Tamén altos muros de pedra, algúns medio caídos, nun espazo que representaba ser o centro do vilar.

Como puiden, subín por un valado a un dos resíos e atopei un eirado de maceiras enormes, claudieiras e algunha figueira cheas de barbudos liques que recordaban non ser podadas en anos. Despois a urbanidade, asomaba nas formas de boas maneiras aquela riqueza pasada; canastros de boa cantería, eirados para mallar o centeo e sobre todo grandes chemineas medio caídas que eran o emblema de tempos de certa fartura. Só o home era lembranza naquel entorno, mentres o inerte collía formas vitais.

No ar aboiaba un ambiente de tranquilidade e acougo e coincidía co que me contaran: permanente silencio, ruínas, abandono e a súa historia confinada, tentando que alguén a comezase. Aí situábase o meu reto.

Diante, rodeándome, estaba a parte alta do outeiro cos seus catro casais, os seus muros enteiros e as

balconadas. Todo en pedra eterna orientada cara o val que apuntaba a luz do mediodía. Estas parecían as máis novas e prósperas xa que máis abaixo, percíbíanse algunhas máis pequenas e peor conservadas que descubrín polo camiño e que parecía seguir coas mesmas trazas cara o río. No fondo, apareceu outra construción en estado máis ruinoso na que medraban as silvas e entre elas, deixaban ver o ollo escuro dun vello forno, que tantas noites cocería o pan da fame.

O conxunto efectivamente ubicábase sobre un grande outeiro que sobrevoaba uns cincuenta metros sobre a ampla veiga en forma de delta onde converxían o Verdugo e o San Vicente, compañeiro de ruta ata aquí e que baixaba desde os meus lugares pola valgada de Riboi. Ubiqueime facilmente xa que a pouca distancia había zonas que recorrera a pé de rapaz. A veiga estendíase de esquerda a dereita como unha saia vestindo aquel outeiro e seus casais. Imaxinábase inundado cando as grandes chuvias, pois apenas levantaba un metro do nivel do río, nunha chaira uniforme e de prado limpo co restos de dous muíños. O outeiro sobresaía sobre del, como a proa dun xigantesco navío ancorado e proxectábase sobre o fondo daqueles vizosos prados cun protagonismo feudal. Fervoso en superlativo e caprichoso, o pequeno val non podía ocultar a súa riqueza como terra de aluvión, adornado hoxe co verde luminiscente da súa pradería.

Pasei uns instantes sentado nas escaleiras dun patín mirando esa fermosura. Bebín uns grolos da miña auga e erguín para voltar sobre os meus pasos e experimentar no interior dalgunha casa. Todas estaban franqueadas, coas portas e xanelas a medio caer e os vidros rotos. Apreciei aquela situada a esquerda da praza

que pareceu por fora a mellor conservada de todas pois mantiña o tellado e parte da carpintería exterior. A súa porta entreaberta deixaba entrever un interior descoidado.

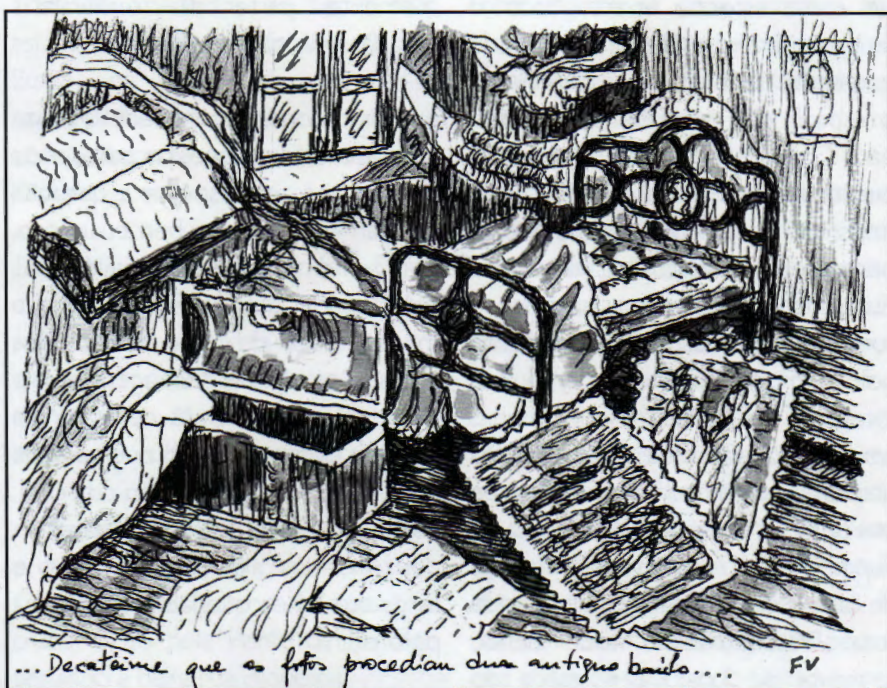
Ao pasar a soleira, o piso seguía sendo de lousas de pedra pulidas polo paso do tempo, e revivín unha vez máis, esa especial sensación que reconvirte o pasado en algo vivo, latente. Como dixerá a miña vella amiga da fonte, había signos claros de presenza recente; cinzas sobre a gran lousa da lareira e desorde; a cama dunha habitación do fondo remexida daba sona de ser usada hai pouco, e, por todos lados sucidade, restos de envases e abandono. Trapos, mantas, tixolas vellas, fotos e cartas antigas, algunhas a medio queimar, espaxadas polo chan como se se houbese porfiado por atopar algo de valor.

Pronto me decatei que as cartas e as fotos procedían dun antigo baúl moi deteriorado que se atopaba naquela habitación con sinais de uso. Con coidado, achegueime paseniño, xa que o piso que deixara de ser de pedra, renxía ao meu paso con sinal de inseguridade. As goteiras podreceran parte do sollado e deixaban ver

as ripas. Fun achegándome, mentres os rachóns de sol entraban entre as tellas; abrí un pouco máis as contras dunha xanela do fondo para ter máis luz e despois de botar unha ollada xeral á estancia, remexín o baúl do que pouco quedaba. Tamén buscaba algo de valor; valor para miña curiosidade, talvez para miña historia. Máis fotografías, algunhas dedicadas, máis cartas, e algo de roupa que algún día foi branca.

O baúl era de madeira, dun metro vinte e alongado, coa tampa curvada e unhas cimbras de metal enferruxado que o envolvían dándolle consistencia ao longo da súa estrutura. Tiña na parte superior da tampa varias etiquetas que explicaban o seu pasado viaxeiro; sen patas, apoiaba directamente sobre o chan. Reparei nalgunhas das fotos espalladas e algunha carta coa tinta azul escorren-tada pola humidade.

Nesas, non sei aínda como, remexendo aquí e alí non sen certo coidado de non atopar ningunha sorpresa en forma animada, decatei que no baúl non coincidían plenamente as medidas do fondo co exterior. Por un intre pensei que era produto

...Decateime que as fotos procedían dun antigo baúl....

FV

do xogo das luces que entraban pola xanela xa preto do mediodía, pero observando con máis pausa, afirmei na súa incoherencia, xa que entre un e outro, deixaban cando menos un espazo de cinco a sete centímetros co nivel do chan. Levado pola curiosidade e tamén da imaxinación, palpei polos seus laterais internos, e efectivamente, o fondo, que era unha bandexa tapizada co mesmo ton rosa de todo o conxunto, estaba encaixada perfectamente baixo un respingo sobre dos laterais. Tiña dúas cintas en ambos extremos cameladas entre os estampados. Pensei de inmediato que permitirían extraela cara arriba, descubrindo a bo seguro un espazo máis privado.

Tirei con forza para fóra e intentei varias veces máis. Probablemente empenado pola humidade apenas se moveu, había que insistir -pensei- xa que, a bo seguro, alí, había algo que non fora profanado aínda. Adicionei o esforzo axudado pola folla dun vello coitelo enferruxado que abioaba pola estancia, e o exercicio pagou a pena. Pouco supoñía cal ía ser a transcendencia da miña curiosidade.

Ao erguer a bandexa, despois de certo esforzo, invadiu todo o ambiente un livián cheiro alcanforado que denotaba nostalgia, e deixou ver o espazo que ocupaba o longo do baúl. Con diferentes compartimentos ben ordenados alí había máis cartas, fotos, tarxetas postais, recibos dunhas pasaxes. Os tesouros da lembranza dunha vida, parecéronme. Nun envoltorio de papel especial, amarelento polo tempo, había un marco coa fotografía dunha rapaza loura cunhas letras dedicadas na súa esquina esquerda asinada co nome de Elvira e coa primeira das datas que reparei, de xuño de 1934. A carón seu, un feixiño de cabelos louros atados cunha lazada rosa. Desdebuxábase todo dende a maxia do lugar, a nostalgia do

pasado e o sorprendente momento descubridor que estaba vivindo. Por un momento non puiden controlar a miña emoción non dando conta do que miraba naquel marco onde todo era esquecemento e silencio.

Fun poñendo todo cara un lado, e apareceume entre as mans un caderno forrado de coiro e con remates medio dourados que case sen dar-me conta tiña entreaberto entre as mans. Semellaba un diario, ou un libro de anotacións con certo carácter cronográfico de parágrafos moi longos escritos a estilográfica. De ben perfilada letra era a simple vista, difícil de seguir. O texto estaba por partes nunha híbrida linguaxe entre galego e portugués, e tamén algo de castelán sobre todo nalgúns frases iniciais aprendidas como normativas.

Había algunha foto pegada que engrosaba a páxina, cunha descrición ao pé, e noutras algúns debuxos e tamén algo que me pareceron planos. Aínda que prexudicaba o seu seguimento a luz tan contrastada da estancia, apreciábase un traballo dunha persoa sensíbel xa que estaba feito con moita orde e delicadeza, como alguén que escribira no seu momento parte das lembranzas pasadas máis que un día a día.

Por momentos quedei como abraído e sen respostas parecendo que xogaba aos tesouros e que tiña na man o plano dun ben cuantioso. Era como a máxica aparición das fadas daquel outeiro encantado que me contaban de neno. Diante dos meus ollos ofrecíase un agasallo sorprendente entre feixes de luz entre as tellas. Supuxen que o que gardaba aquel caderno tiña relación coa casa, cos seus habitantes, cunha vida entre dous mundos, aliñado coas cartas e fotos que aínda quedaban espalladas polo chan.

A curiosidade axitaba cada vez máis a miña cobiza. Tirei unhas fotos de todo o conxunto xa que quixen perpetuar a maxia do momento e puxen de novo a bandexa no seu sitio, non sen certo esforzo. Arranxei unha funda plástica na que gardei todo o que puiden, ordenándome para voltar. Cando apareceu un paxariño pola xanela como outra vez a primavera aí, acordeime de San Ero, xa que adormecido neste caso polo meu descubrimento o tempo non parecera contar e fíxese moi avanzada a mañá. -Pensei talvez se me bote en falta na casa. Como quen atopou un tesouro, prometínme gardar con celo o meu descubrimento.

Por días estiven ordenando toda a documentación, fotos e cartas, utilizando a súa cronoloxía e lugares e intentando relacionalas coa descrición que puiden sobresaír do caderno manuscrito buscándolle a todo unha explicación. Tamén falei con veciños de Buchabade para saber se recordaban algo que puidese ampliar a miña pesquisa. Como queira, cando un se involucra en algo, deime conta que vivía os momentos en primeira persoa. Soñas e preguntas cousas, debuxas as súas penas e mergullas no seu mundo como un mesmo. Non foi tarefa fácil porque apareceron moitos nomes e feitos pero aínda que traballoso era altamente satisfactorio porque aos poucos, as cousas ían encaixando e unhas explicaban outras, activando meu crecente interese.

De entrada ubiquei o personaxe central que era o narrador do caderno, a súa familia, os compañeiros dos que fala e comparte, e deu pé a unha historia que me pareceu imprescindible ter que relatala. Como se fose eu mesmo situeime entre os escritos e paseina a relatar abducido pola súa aínda descoñecida e sorprendente historia.